

OPINIA RODZINNEGO OŚRODKA DIAGNOSTYCZNO-KONSULTACYJNEGO W SPRAWACH O USTALENIE KONTAKTÓW DZIECKA Z INNymi OSOBAMI NIŻ RODZICE

WPROWADZENIE

Przedmiotem niniejszego opracowania jest charakterystyka dowodu z opinii rodzinnego ośrodka diagnostyczno-konsultacyjnego i jego wpływu na treść orzeczeń sądowych. Wcześniej jego rolę analizowano w sprawach rozwodowych, nieletnich i innych sprawach rodzinnych¹. W tym opracowaniu zamierzam skupić się na specyfice spraw opiekuńczych (Nsm). Dysponując materiałem źródłowym w postaci opinii rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych (RODK) zawartych w aktach spraw analizowanych w innym badaniu, zdecydowałem się wybrać do opracowania właśnie opinie RODK wydane w sprawach o ustalenie kontaktów dzieci z osobami innymi niż rodzice. Tego rodzaju sprawy nie są na pewno najbardziej charakterystyczne dla spraw rozstrzyganych przed sądami rodzinnymi, pojawiające się w nich problemy, a przez to zagadnienia opisywane w opiniach RODK, obejmują jednak szerokie spektrum tzw. problemów rodzinnych mogących znaleźć finał przed sądem. Sprawy te najczęściej wcale nie zawierają opinii RODK, co należy wyraźnie podkreślić. Można je było znaleźć jedynie w około 1/3 akt. Dlatego też ostateczny materiał źródłowy jest bardzo skromny i w dużym stopniu przypadkowy (nie sposób było kontrolować faktu występowania w sprawie opinii RODK). Z tych wszystkich względów niniejsza praca ma głównie charakter eksploracji zagadnienia opiniowania psy-

---

¹Zob. np. W. Stojanowska, S. Nieciński, *Analiza niektórych elementów psychologicznej ekspertyzy w sprawach rozwodowych*, [w:] *Diagnoza psychologiczna w sprawach rozpoznawanych przez sądy rodzinne. Materiały na sympozjum*, Instytut Badania Prawa Sądowego, Instytut Psychologii UJ, Sąd Wojewódzki w Krakowie, 1985, s. 193–214; W. Stojanowska, *Dowód z opinii rodzinnego ośrodka diagnostyczno-konsultacyjnego w sprawach o rozwód i jego wpływ na treść wyroku w świetle wyników badania aktowego*, wewnętrzne opracowanie IWS, Warszawa 2001.

chologiczno-pedagogicznego w sprawach rodzinnych i może stanowić jedynie przygotowanie do szerszych badań.

Z analiz wyłączyłem sprawy, w których, co prawda, znalazły się opinie RODK, ale były to jedynie kserokopie opinii sporządzonych do innych spraw, a także te, które w analizowanym materiale znalazły się omyłkowo (nie były to sprawy o ustalenie kontaktów z osobami innymi niż rodzice). Odrzuciłem też jedną sprawę, w której rodzice dziecka wnioskowali o zakaz kontaktów ich dziecka z babcią (była to, co prawda, sprawa o swoiste ustalenie kontaktów, jednak nie było możliwości analizowania jej tymi samymi metodami, co innych spraw).

Ostatecznie przedmiotem analizy było 85 spraw o ustalenie kontaktów dzieci z osobami innymi niż ich rodzice, zakończonych w latach 2000–2006, w których występowały opinie RODK, spośród wszystkich przysyłanych dla celów badań Elżbiety Holewińskiej-Łapińskiej. Udział spraw zakończonych w poszczególnych latach przedstawia tabela 1. Wyraźnie widać nierównomierny rozkład spraw zakończonych w poszczególnych latach, wynikający z bazowania na materiale zebranym głównie dla celów innego badania.

Tabela 1. Udział spraw zakończonych w poszczególnych latach

Rok	Liczba spraw	Procent
2000	1	1,2
2001	2	2,4
2002	2	2,4
2003	7	8,2
2004	9	10,6
2005	38	44,7
2006	26	30,6
łącznie	85	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

Wszystkie analizowane opinie (85) były wydane przez 42 RODK² w sprawach orzekanych przez 69 sądów rejonowych³. Apelacja i po-

²Konkretnie były to RODK w: Augustowie, Białymstoku, Bielsku-Białej, Bolesławcu, Bystrzycy Kłodzkiej, Chełmie, Elblągu, Głogowie, Gorzowie Wielkopolskim, Kaliszu, Kielcach, Krakowie, Krośnie, Lublinie, Łańcucie, Łomży, Łodzi, Mławie, Mrągowie, Nowym

stępowanie w drugiej instancji występowały jedynie w dwóch sprawach. W jednym z tych przypadków apelacja nie została uwzględniona, w drugim została uwzględniona jedynie częściowo — zaskarżone postanowienie zostało minimalnie zmienione w zakresie częstotliwości ustalonych kontaktów. Opisywane w dalszej części opracowania ostateczne rozstrzygnięcia w sprawach dotyczą prawomocnych orzeczeń, a więc w 84 przypadkach orzeczeń sądów rejonowych i w jednym przypadku sądu okręgowego jako sądu drugiej instancji.

Szczegółowe pytania badawcze brzmiały: jaka jest zgodność analizowanych opinii z wzorcową opinią określoną w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 3 sierpnia 2001 r., jaka jest zgodność wniosków i sugestii opinii z ostatecznym postanowieniem w sprawie, do której została wydana (jaki był wpływ opinii na rozstrzygnięcie), jakie metody i techniki badań zostały zastosowane przy tworzeniu opinii i w jakim stopniu zostały one wykorzystane, jakie tezy dowodowe postawił sąd, dopuszczając dowód z opinii RODK (jakie pytania zadał pracownikom RODK) i czy ośrodek udzielił na nie odpowiedzi.

W celu lepszego opisu analizowanego materiału scharakteryzowałem też osoby badane przez ośrodek, czyli uczestników postępowania i relacje między nimi.

Po wstępnym zapoznaniu się z badanymi sprawami i opiniami skonstruowałem ankietę składającą się z 48 pytań, w tym z 15 pytań otwartych. Ze względu na skromny materiał badawczy zrezygnowałem z przeprowadzania pilotażu. Dane z wypełnionych ankiet wprowadziłem do bazy w programie SPSS. Po wyczyszczeniu danych, skategoryzowaniu

---

Sączu, Olsztynie, Opolu, Piotrkowie Trybunalskim, Płocku, Poznaniu, Radomiu, Siedlcach, Skierniewicach, Słupsku, Sopocie, Stalowej Woli, Szubinie, Tarnobrzegu, Tarnowie, Warszawie (RODK nr 2 i RODK nr 3), Włocławku, Wrocławiu, Zabrz, Zamościu, Zawierciu, Zduńskiej Woli i Zielonej Górze.

³Konkretnie były to sądy rejonowe w: Aleksandrowie Kujawskim, Białymstoku, Bielsku Podlaskim, Biskupcu, Bolesławcu, Brzegu, Chełmie, Cieszynie, Gliwicach, Głogowie, Gorlicach, Gorzowie Wielkopolskim, Gostyninie, Grójcu, Ilawie, Inowrocławiu, Janowie Lubelskim, Jarocinie, Jaworzu, Kielcach, Klodzku, Kolbuszowej, Krakowie Nowej Hucie, Krakowie-Podgórzu, Krakowie-Śródmieściu, Krasnymstawie, Krośnie Odrzańskim, Legnicy, Lublinie, Łąncucie, Łasku, Łomży, Łowiczu, Łodzi-Widzewie, Łodzi-Śródmieściu, Mińsku Mazowieckim, Myślenicach, Nowym Dworze Mazowieckim, Olsztynie, Opolu, Ostrzeszowie, Pabianicach, Pińczowie, Piotrkowie Trybunalskim, Płocku, Poznaniu, Radomsku, Rawie Mazowieckiej, Sanoku, Siedlcach, Słupsku, Sochaczewie, Sokołowie Podlaskim, Starogardzie Gdańskim, Suwałkach, Tarnowie, Warszawie-Pradze, Wejherowie, Węgrowie, Włocławku, Wrocławiu-Fabrycznym, Zamościu, Zawierciu, Zduńskiej Woli, Zgierzu, Zgorzelcu i Zielonej Górze.

otwartych pytań i obliczeniu frekwencji uzyskałem prezentowane w dalszej części wyniki.

1. RODZINNE OŚRODKI DIAGNOSTYCZNO-KONSULTACYJNE I OPINIOWANIE PSYCHOLOGICZNO-PEDAGOGICZNE

Historia psychologiczno-pedagogicznego diagnozowania dzieci dla potrzeb wymiaru sprawiedliwości zaczyna się w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym wraz z powstawaniem sądów dla nieletnich i systemu kurateli sądowej. Pierwsze takie diagnozy i wynikające z nich opinie dotyczyły głównie nieletnich podejrzanych i skazanych, czasem młodocianych świadków. Początkowo opierały się one głównie na badaniach lekarskich i lekarsko-pedagogicznych (np. stopnia fizycznego i psychicznego rozwoju dziecka). Stopniowo, wraz z rozwojem ogólnej wiedzy psychologicznej, psychologii dziecka i psychologii rozwojowej, coraz większy udział w takich badaniach zaczęła odgrywać diagnoza psychologiczna.

Zapotrzebowanie sądów na specjalistyczne ustalenia dotyczące nieletnich i ich środowisk, pomocne przy orzekaniu w ich sprawach, prowadziło do systematycznego rozwoju sieci placówek mogących przekazać sądowi wyniki takich ustaleń. Placówki te na przestrzeni lat nosiły różne nazwy i pełniły różne inne (poza opiniowaniem) funkcje⁴.

Ostatecznie zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 7 sierpnia 1978 r. ośrodki diagnostyczno-selekcyjne wyspecjalizowane w opiniowaniu nieletnich przemianowano na rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne i rozszerzono zakres sporządzanych przez nie ekspertyz na sprawy opiekuńcze i rozwodowe⁵. Sieć tych placówek stale rozwija się (np. H. Włodarczyk i M. Kościelniak podają, że 1 maja 1984 r. było ich 49⁶, aktualnie jest ich już 67⁷), a ich działalność została ostatecznie uregulowana w rozporządzeniu Ministra Sprawiedli-

---

⁴A. Sokołowska, *Psychologiczna ekspertyza sądowa w sprawach dzieci i młodzieży*, PWN, Warszawa 1977, s. 18–43.

⁵W. Stojanowska, *Dowód z opinii rodzinnego ośrodka...*

⁶H. Włodarczyk, M. Kościelniak, *Próba krytycznej analizy psychologicznych ekspertyz w sprawach opiekuńczych i karnych nieletnich*, [w:] *Diagnoza psychologiczna...*, s. 216.

⁷Stan na maj 2007 r. — dane Ministerstwa Sprawiedliwości.

wości z 3 sierpnia 2001 r. w sprawie organizacji i zakresu działania rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych⁸. Ośrodki działają przy sądach okręgowych i obszarem ich działania jest obszar właściwości sądu okręgowego. W Polsce jest 45 sądów okręgowych⁹ i — jak podałem już wyżej — 67 rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych. W części okręgów sądowych działa więc więcej niż jeden RODK.

Określony w wymienionym wyżej rozporządzeniu zakres działalności rodzinnego ośrodka obejmuje diagnozę, poradnictwo i opiekę specjalistyczną w sprawach nieletnich oraz w zakresie przeciwdziałania i zapobiegania demoralizacji. Do jego szczegółowych zadań należy: przeprowadzanie badań psychologicznych, pedagogicznych lub lekarskich oraz wydawanie na ich podstawie opinii na zlecenie sądu lub prokuratora, prowadzenie mediacji w sprawach nieletnich i sprawach rodzinnych na zlecenie sądu, sprawowanie opieki specjalistycznej nad nieletnimi skierowanymi przez sąd, prowadzenie poradnictwa specjalistycznego dla nieletnich, ich rodzin oraz rodzin zagrożonych demoralizacją na zlecenie sądu, współdziałanie z placówkami wykonującymi orzeczenia sądu, instytucjami i organizacjami zajmującymi się problematyką ochrony i umacniania rodziny (§ 14 rozporządzenia).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości reguluje także kwestię wydawanych przez te ośrodki opinii. Załącznik do niego charakteryzuje wzór opinii w sprawach nieletnich i wzór opinii w innych sprawach. W niniejszym opracowaniu zajmuję się opiniowaniem RODK w sprawach opiekuńczych, skupię się zatem jedynie na tym drugim wzorze. Wymienione tam wymagane elementy takiej opinii to:

- 1) dane personalne osób badanych;
- 2) podstawa wydania opinii, czyli treść wniosku sądu o przeprowadzenie badania;
- 3) charakterystyka środowiska rodzinnego, w szczególności atmosfera wychowawcza i więzi uczuciowe łączące badane osoby;
- 4) zastosowane metody badawcze;
- 5) wyniki przeprowadzonych badań psychologicznych, pedagogicznych i lekarskich, zawierające m.in. opis sytuacji opiekuńczo-wychowawczej małoletnich, charakterystykę psychologiczną badanych osób,

---

⁸Dz.U. Nr 97, poz. 1063.

⁹Stan na lipiec 2007 r.

dane o rozwoju psychofizycznym małoletniego, specyfikę wzajemnych relacji wynikających z sytuacji rodzinnej;

6) wnioski wyjaśniające niekorzystną sytuację rodzinną;

7) zalecenia określające sposób rozwiązania tej niekorzystnej sytuacji.

Do wymienionych tu elementów wróć przy omawianiu wyników własnych badań.

W RODK poza jego kierownikiem zatrudniani są pracownicy pedagogiczni, czyli psycholodzy i pedagodzy, a także lekarze i pracownicy administracyjni. Badanie mające na celu wydanie opinii przeprowadzają pracownicy pedagogiczni (a czasem także lekarze) i to oni wydają opinie.

Opinia RODK w sprawach opiekuńczych wydawana jest na zlecenie sądu i może być w nich jednym z dowodów. Ze względu na swą większą obiektywność (obowiązkowo sporządzana jest przez dwóch psychologów lub psychologa i pedagoga) zastępuje ekspertyzę psychologiczną biegłego psychologa (będącą z założenia opinią tylko jednego psychologa). Jak każdy inny dowód, podlega ona swobodnej ocenie sądu. Opinia rodzinnego ośrodka jest swoistą ekspertyzą psychologiczną lub psychologiczno-pedagogiczną sporządzoną przez dwóch wykwalifikowanych badaczy. Główne jej elementy stanowią: diagnoza psychologiczna badanych osób, charakterystyka ich, szeroko rozumianego, środowiska wychowawczego i postulowane wobec nich oddziaływania. Charakterystykę środowiska rodzinnego czy wychowawczego pracownicy merytoryczni RODK ustalają zwykle na podstawie wywiadu — rozmowy z badanymi i analizy akt sprawy. Diagnozę psychologiczną — szerzej psychologiczno-pedagogiczną (choć nie ulega wątpliwości nadrzędny charakter badań psychologicznych choćby ze względu na fakt, że badanie może przeprowadzić dwóch psychologów, ale już nie dwóch pedagogów) — przeprowadzają przy zastosowaniu wielu narzędzi badawczych. Na podstawie charakterystyki środowiska i diagnozy badanych pracownicy RODK wyciągają wnioski co do całej sytuacji badanych i możliwych sposobów jej ewentualnej zmiany.

Jeżeli chodzi o metody, jakimi mogą się posłużyć osoby prowadzące takie badanie, to cytując Alicję Sokołowską, należy stwierdzić, że: „nie istnieją, jak dotąd, standardowe, specyficzne dla potrzeb ekspertyzy sądowej, metody i techniki badań psychologicznych. Dla tych celów wykorzystuje się zwykle metody stosowane w psychologii klinicznej, a w odniesieniu do dzieci również w psychologii wychowawczej

i rozwojowej”¹⁰. Są to: metody testowe lub kwestionariuszowe, takie jak skale inteligencji, inwentarze osobowości, metody projekcyjne, takie jak rysunki projekcyjne, czy testy zdań niedokończonych oraz wywiad, rozmowa i obserwacja¹¹. Jak słusznie zauważa A. Sokołowska: „Eksperymenty (zwłaszcza w stosunku do dzieci) wymagają elastyczności w sposobie rozwiązywania problemów, a dobór technik i narzędzi jest wobec nich wtórny. Jeżeli np. należy ustalić związek emocjonalny dziecka z którymś z rodziców lub środowiskiem każdej ze stron, można to osiągnąć kilkoma sposobami, stosując: techniki projekcyjne, pisemne wypowiedzi, skategoryzowane wypowiedzi otwarte (np. wypracowania), ukierunkowaną rozmowę. Nie wszystkie jednak przydatne są w każdym przypadku, chociażby ze względu na wiek dziecka, jego poziom intelektualny, umiejętność wypowiadania się (werbalnego, pisemnego, a także w formie rysunku) oraz często i tę okoliczność, że dziecko było już badane przez psychologa lub «wypytywane» przez kuratora przeprowadzającego wywiad (w związku z tą samą sprawą) i jest już w pewnym stopniu «ukierunkowane» na cel badania”¹². Warto jednak pamiętać, że różne rodzaje zastosowanych metod badawczych dadzą jednak różne pod względem formalnym wyniki. Bardziej „ilościowe” (czyli wystandaryzowane) metody, takie jak test inteligencji, dadzą bardziej ilościowe wyniki (np. konkretną wartość ilorazu inteligencji). Metody bardziej „jakościowe” (czyli najczęściej niewystandaryzowane), takie jak np. rysunek projekcyjny „Drzewo” C. Kocha, o tej samej inteligencji mogą mówić jedynie jakościowo, np. charakteryzując myślenie jako schematyczne.

Wszystkie stosowane w naukach społecznych metody badań, a więc także i te z zakresu psychologii klinicznej, są obciążone mniejszym lub większym błędem. Niestety nawet przy stosowaniu najlepszego narzędzia nie sposób wykluczyć, że na uzyskany wynik nie wpłynął czynnik niezwiązany z badaną cechą (np. zmęczenie badanego, miejsce badania, jak choćby złe oświetlenie, czy wpływ samego badającego psychologa)¹³. Błąd można jedynie minimalizować, badając rzetelność techniki (np. powtarzalność jej wyników dla tej samej osoby) i jej trafność (to, że mierzy

¹⁰ A. Sokołowska, *Psychologiczna ekspertyza sądowa w sprawach dzieci i młodzieży*, PWN, Warszawa 1977, s. 93.

¹¹ Tamże, s. 97–99.

¹² Tamże, s. 94–95.

¹³ A. Matuszewski, *Interpretacja formalna wyników w testach psychologicznych*, [w:] *Wybrane zagadnienia z psychometrii i diagnostyki psychologicznej*, pod red. J. Brzezińskiego, UAM, Poznań 1984, s. 47–48.

rzeczywiście tę cechę, którą ma mierzyć). Z dwóch głównych, przedstawionych wyżej rodzajów metod psychologicznego badania, a więc metod kwestionariuszowych i projekcyjnych, to te drugie są uważane za mniej rzetelne, bardziej kontrowersyjne i częściej krytykowane ze względu na swój psychoanalityczny rodowód i brak obiektywnych metod interpretacji ich wyników¹⁴. Ze względu na stosunkowo częste wykorzystywanie tych metod w psychologicznych badaniach na zlecenie sądu (także przez rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne, o czym będzie mowa w dalszej części tego opracowania) oraz wiążące się z nimi niejasności, warto powiedzieć o nich kilka słów więcej.

Cytowana za Dorotą Kubacką-Jasiecką definicja metod projekcyjnych autorstwa L.K. Franka brzmi: „[są to] pośrednie, eksperymentalne metody badania symptomów psychicznych [...] [czyli] ukrytych procesów psychodynamicznych”¹⁵. W tych metodach projekcję traktuje się jako rzutowanie, uzewnętrznianie, przypisywanie stanów wewnętrznych osoby w sposób niezamierzony i nieuświadomiony na materiał testu. Helena Sęk pisze, że jako element badania lub techniki badawczej mechanizm projekcji może znaleźć zastosowanie na kilka możliwych sposobów:

1) jako poznawcza apercpcja, czyli przetworzenie nieznanych lub niejednoznacznych sygnałów (a taki jest zwykle materiał testów projekcyjnych) tak, by stały się sensowne, np. przez naiwne generalizacje, zachowania adaptacyjne, twórcze bądź patologiczne (czyli mówiłaby o procesach myślenia osoby, np. jej poziomie intelektualnym);

2) jako projekcja motywacyjnych i emocjonalnych cech osobowości — potrzeb, nastawień emocjonalnych, agresywności, egocentryzmu itp. (w uproszczeniu poprzez nieświadome nadawanie swoich indywidualnych charakterystyk opisywanemu w teście projekcyjnym materiałowi);

3) jako projekcja krótkotrwałych stanów emocjonalno-motywacyjnych (zgodnie z zasadą „głodnemu chleb na myśli” badany mógłby nieświadomie odbierać niejednoznaczne sygnały według np. swojego aktualnego nastroju, co niestety niesie duże możliwości zmian w wynikach takich testów)¹⁶.

---

¹⁴Por. np. H. Sęk, *Projekcja w świetle teorii procesów poznawczych a metody projekcyjne*, [w:] *Diagnoza psychologiczna...*, s. 97–112.

¹⁵Za: D. Kubacka-Jasiecka, *O metodzie projekcyjnej krytycznie raz jeszcze*, [w:] *Techniki projekcyjne w psychologicznej ekspertyzie sądowej*, pod red. A. Czeredeńskiej, T. Jaśkiewicz-Obydzińskiej, IES, Kraków 1996, s. 10.

¹⁶H. Sęk, *Projekcja w świetle teorii...*, [w:] *Diagnoza psychologiczna...*, s. 97–112.

Techniki projekcyjne można podzielić według stopnia ich ustrukturyzowania na:

- Testy Zdań Niedokończonych, np. TZN Rottera, uznawane za techniki półprojekcyjne. Zadanie badanego polega w nich na dokończeniu określonych początków zdań lub historii, typu: „W mojej rodzinie zawsze...”. Konkretne odpowiedzi są przyporządkowywane do określonych kategorii i na tej podstawie wyciągane są wnioski np. o stosunkach w rodzinie;

- Testy Apercepcji Tematycznej, np. TAT Murraya, test Rorchacha, polegające na analizie opisów określonego, prezentowanego badanemu materiału. W testach tych określone opisy rysunków przedstawiających różne sytuacje, jak w TAT Murraya czy plam atramentu, jak w teście Rorchacha, zaklasyfikowane do konkretnych kategorii sugerują określone cechy osobowości czy poziom inteligencji;

- Rysunki Projekcyjne, np. Test „Drzewo” C. Kocha. Zadaniem badanego w tych technikach jest stworzenie rysunku na mniej lub bardziej określony temat. W teście „Drzewo” instrukcja jest np. bardzo krótka: „Narysuj drzewo owocowe”. Konkretne cechy rysunku, np. pochylenie drzewa w którąś ze stron, obecność owoców, stosunek pnia do korony drzewa, w określonych konfiguracjach świadczą o pewnych cechach badanego¹⁷.

Co do zasady można powiedzieć, że im mniej ustrukturyzowana jest metoda, tym większą daje możliwość dostępu do głębiej ukrytych i nieświadomych charakterystyk badanego, ale jej rzetelność jest obniżona ze względu na wieloznaczność interpretowanych odpowiedzi lub wytworów. W psychologii klinicznej mimo upływu 50 lat dalej aktualne są słowa twórcy metody TAT Henry’ego A. Murraya: „Psycholog dzisiejszy stoi przed alternatywą, że albo może badać za pomocą wątpliwych i nieadekwatnych metod problemy bardzo ważne, albo za pomocą poprawnych metod problemy mało ważne”¹⁸. Poza problemem rzetelności, czyli powtarzalności wyników (np. czy dwaj badacze dojdą do tych samych konkluzji, badając tę samą osobę tymi samymi technikami), testy projekcyjne nie są też wolne od problemu trafności (np. czy odkryta testem cecha osobowości odgrywa znaczącą rolę w funkcjonowaniu osoby, czy też rola ta jest marginalna). Ich zaletą jest możliwość wyeli-

---

¹⁷D. Kubacka-Jasiecka, *O metodzie projekcyjnej krytycznie raz jeszcze*, [w:] *Techniki projekcyjne...*, s. 13.

¹⁸Za: tamże, s. 17.

minowania celowego wprowadzania w błąd przez badanego (mają one odkrywać sfery nieświadome, a więc niemożliwe do zafałszowania) oraz to, że przedstawiają całościowy obraz psychicznego funkcjonowania badanego¹⁹.

Testy projekcyjne poza czystą funkcją badawczą mogą też służyć: nawiązaniu lepszemu kontaktowi z badanym, formułowaniu wstępnych hipotez weryfikowanych później bardziej obiektywnymi metodami oraz wywołaniu sytuacji eksperymentalnej (niejednoznaczny charakter zadania może wywoływać u badanego stres, wówczas badacz, obserwując go, może wyciągać wnioski np. o emocjach badanego i sposobach ich kontrolowania, jego samoocenie, sposobach radzenia sobie w sytuacjach trudnych)²⁰.

Kończąc ogólne rozważania na temat podstaw psychologicznego opiniowania na zlecenie sądów, warto przypomnieć jeszcze o dwóch badaniach Wandy Stojanowskiej, istotnych ze względu na podobieństwo do badań prezentowanych w kolejnych częściach tej pracy. Opracowanie dotyczące pierwszego z nich zostało opublikowane w 1985 r.²¹ Badanie to zostało przeprowadzone na aktach 104 spraw rozwodowych, w których sąd przeprowadził dowód z ekspertyzy psychologicznej. Sprawy pochodziły z 21 sądów rejonowych okręgu wizytacyjnego Sądu Wojewódzkiego w Katowicach i Sądu Wojewódzkiego w Krakowie. Były to wszystkie sprawy z tych sądów rozpoznane w I półroczu 1983 r. W 75 z nich (na 104) ekspertyzy były wydane przez pracowników rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych (czyli były to opinie RODK porównywalne do analizowanych w tej pracy). W pozostałych sprawach były to ekspertyzy biegłych psychologów. Prezentowane przez autorów badania główne ustalenia dotyczyły: formalnego opisu procesu rozwodowego, strony formalnej ekspertyz psychologicznych, treści tezy dowodowej kierowanej do biegłych przez sąd, relacji między tezą dowodową a odpowiedzią udzieloną przez biegłego w opinii oraz relacji między tą odpowiedzią a rozstrzygnięciem w sprawie. Ważną i ciekawą obserwacją Stojanowskiej i Niecińskiego jest to, że diagnozy w analizo-

---

¹⁹A. Czeredeńska, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, *Wstęp*, [w:] *Techniki projekcyjne w psychologicznej ekspertyzie sądowej*, pod red. A. Czeredeńskiej, T. Jaśkiewicz-Obydzińskiej, IES, Kraków 1996, s. 7–8.

²⁰D. Kubacka-Jasiecka, *O metodzie projekcyjnej krytycznie raz jeszcze*, [w:] *Techniki projekcyjne...*, s. 13.

²¹W. Stojanowska, S. Nieciński, *Analiza niektórych elementów...*, [w:] *Diagnoza psychologiczna...*, s. 193–214.

wanych przez nich ekspertyzach koncentrowały się na informacjach negatywnych: zaburzeniach, opóźnieniach rozwojowych, konfliktach itp. Z reguły pomijane były informacje pozytywne o rozwoju dzieci czy o relacjach rodzinnych, a brak takich pozytywnych elementów diagnozy może utrudniać sądowi pełną i obiektywną ocenę sytuacji²².

Drugie badanie Stojanowskiej, przeprowadzone po 15 latach od pierwszego, miało zbliżony charakter. Było również badaniem aktowym przeprowadzonym na 100 aktach spraw rozwodowych rozpoznanych prawomocnie przez losowo wybrane 10 sądów okręgowych. W tym badaniu do analiz weszły jedynie sprawy, w których sąd przeprowadził dowód z opinii RODK i rozwodzący się małżonkowie mieli wspólne małoletnie dziecko lub dzieci. Przedmiotem analiz w tym badaniu były m.in.: strona formalna procesu rozwodowego i opinii RODK, charakterystyka uczestników procesu i ich dzieci, okres oczekiwania na opinię, treść tez dowodowych sądów oraz relacja między rozstrzygnięciem sądu a wnioskami zawartymi w opinii. Według ustaleń Stojanowskiej jedynie w 1/4 analizowanych opinii podano informację o wykorzystaniu w badaniach psychologicznych lub psychologoczo-pedagogicznych innych technik niż rozmowy i obserwacje. Autorka podaje jedynie przykładowo wymieniane tam narzędzia badawcze, nie sposób więc porównać tych informacji z ustaleniami w tym zakresie prezentowanymi w punkcie piątym niniejszego opracowania. Warto jednak w celach poglądowych przytoczyć je za nią. Były to testy projekcyjne: test „Drzewo” C. Kocha, Test „Rodzina” według M. Braun-Gałkowskiej, Test postaci ludzkiej — Halpern i Mackower, Test Uzupełniania Zdań Sacksa i Sidneya, Test wolnych skojarzeń Rottera, Kwestionariusz zdań niedokończonych dla dzieci J. Kostrzewskiego, Test barw M. Luschera, Test „Film” — R. Gille, Zdania niedokończone wg Hessa, Zdania niedokończone Żelazowskiej, Zdania niedokończone dla małżonków, Test projekcyjny „Dwa domki”; kwestionariusze do badania stosunków w rodzinie: Kwestionariusz postaw rodzicielskich dla rodziców M. Ziemskiej, Test Stosunków Rodzinnych — Anthony i Bene, Skala Ustosunkowań Interpersonalnych SUI Stanika, Inwentarz Postaw „W moim domu” Markowskiej; test do badania stosunków między rodzicami a dziećmi Siegelmana w tłum. Kowalskiego. Kwestionariusze osobowości i określonych cech osobowości to:

---

²² Tamże.

Kwestionariusz Woodwortha, Arkusz Samopoznania Cattela, Kwestionariusz EPQ — R. Eysencka, Kwestionariusz D. Wójcik²³.

2. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA OPINII RODK

Najczęściej w analizowanych sprawach znajdowała się tylko jedna opinia (76 spraw — prawie 90% wszystkich). Jedynie w dziewięciu sprawach znajdowały się dwie opinie. Sześć z nich to opinie uzupełniające sporządzone po wniosku sądu o uzupełnienie badań lub o odpowiedź na dodatkowe pytania, dwie zostały dołączone z innych akt (rozwodowych uczestników postępowania). Ostatnia to opinia innego RODK niż tego, który sporządził pierwszą opinię — po wniosku sądu o jej sporządzenie (nie sposób stwierdzić, czy sąd chciał tylko uzupełnienia opinii, czy też miał jakieś podejrzenia, np. co do stronniczości pierwszego RODK). Wszystkie podwójne opinie były zgodne w swoich ustaleniach, wnioskach i sugestiach (tam, gdzie wnioski i sugestie były porównywalne).

Ważnym elementem ogólnej charakterystyki analizowanych opinii jest czas, w jakim pracownicy RODK przedstawiali je od dat skierowania przez sądy wniosków do ośrodków o ich sporządzenie. Ten okres oczekiwania sądu na opinię (z powodu zwrócenia badanych akt ustalony, niestety, jedynie dla 78 spraw) trwał od 30 do 356 dni. Średni czas oczekiwania to 110 dni. Mediana nie odbiega tu znacząco od średniej — w połowie przypadków okres oczekiwania nie przekraczał 101 dni. Wyraźnie uwidacznia to opieszałość lub przeciążenie rodzinnych ośrodków — średnio ponadtrzymiesięczny okres realizacji pojedynczej opinii nie świadczy dobrze o organizacji całego systemu rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych. Nie można też zapominać, że oczekiwanie sądu na opinię w oczywisty sposób przedłuża postępowanie sądowe. W części przypadków wydłużenie czasu sporządzania opinii było spowodowane usprawiedliwionym bądź nie niestawieniem się w wyznaczonym terminie na badanie uczestników z dziećmi lub wnioskodawców, jednakże w większości przypadków nie sposób stwierdzić, co stało za długim okresem od badania do przedstawienia opinii lub za wyznaczeniem bardzo odległego terminu badania. Okres oczekiwania w miesiącach został przedstawiony w tabeli 2.

---

²³W. Stojanowska, *Dowód z opinii rodzinnego ośrodka...*

Tabela 2. Czas oczekiwania na opinię RODK

Czas oczekiwania	Liczba spraw	Procent
Do 2 miesięcy	19	24,4
Powyżej 2 miesięcy do 3 miesięcy	17	21,8
Powyżej 3 miesięcy do 5 miesięcy	29	37,1
Powyżej 5 miesięcy	13	16,7
Łącznie	78	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

Przedstawione w pierwszym rozdziale niniejszego opracowania, określone rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości kryteria, jakie powinna spełniać opinia RODK, w większości przypadków zostały zrealizowane w pełni²⁴. Odstępstwa były mało znaczące i dotyczyły w niektórych opiniach niewyszczególnienia punktu 3 (charakterystyki środowiska rodzinnego) i braku punktu 4 (zastosowanych metod badawczych). Według opinii wzorcowej charakterystyka środowiska rodzinnego badanego dziecka powinna znaleźć się w osobnej części, poprzedzającej badanie właściwe. Wszystkie analizowane opinie zawierały tę charakterystykę, jednak często nie wydzielają jej graficznie z opisu wszystkich wyników badania. Nie można tego uznać za merytoryczny błąd. W przypadku ośmiu opinii (niecałe 10% wszystkich) można powiedzieć o niespełnieniu kryterium przedstawienia zastosowanych metod badawczych. W siedmiu opiniach było to niewymienienie technik wykorzystanych w badaniu psychologiczno-pedagogicznym, a w jednym całkowite nieprzedstawienie źródeł ustaleń opinii. Z treści opinii można było oczywiście wywnioskować, jakie były źródła ustaleń i jakie techniki zastosowano, jednak brak ich listy należy uznać za błąd RODK.

W żadnej opinii nie sposób było dopatrzeć się przejawów braku obiektywizmu w prezentowanych ustaleniach. Nawet mimo przedstawionych powyżej braków i zarzutów, które jeszcze będą wobec nich tu formułowane, należy uznać, że wszystkie analizowane opinie były sporządzone rzetelnie.

²⁴Z całą świadomością analizowałem też pod tym kątem trzy opinie ze spraw zakończonych w latach 2000 i 2001. W tych przypadkach pracownicy RODK oczywiście nie mogli znać wzorca opinii określonego w później wydanym rozporządzeniu, ale i tak opinie te nie odbiegały znacząco od innych i zawierały wszystkie podstawowe elementy określone w opinii wzorcowej.

Opinia rodzinnego ośrodka diagnostyczno-konsultacyjnego spełniała w analizowanych sprawach dwie podstawowe funkcje — informacyjną (prezentując obiektywne ustalenia i fakty) oraz instruktażową (formułując sugestie i postulując określone rozwiązania). Każda z analizowanych opinii wypełniała po części obie te role, jednak — analizując całościowo ich treść i formę — mogłem określić (z całą świadomością subiektywności takiego sądu) 13 z nich jako bardziej instruktażowe, a więc skupiające się na znalezieniu rozwiązania, a pozostałe 72 jako bardziej informacyjne, a więc raczej obiektywnie przedstawiające sytuację rodzinną badanych i relacje między nimi niż formułujące rozwiązania.

Kończąc ogólną charakterystykę analizowanych opinii, warto zwrócić uwagę na znaczną jednorodność tych dokumentów. Większość z nich ma taką samą, określoną w przytaczanym już rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości, formę. Zawsze mniej więcej w tym samym miejscu znajdują się dane osób badanych, wnioski, sugestie i pozostałe elementy. Większość stosuje podobne techniki badawcze (niestety, nie zawsze wystarczająco różnorodne, o czym będzie w dalszej części tego opracowania) i w podobny sposób prezentuje ich wyniki (niestety, ponownie w dosyć ograniczonym zakresie). Jedynie jedenaście opinii (12,9% wszystkich) wyróżniało się pod tym względem. Cztery z nich (z jednego i tego samego RODK) miały odmienną formę przy zachowaniu wszystkich podstawowych elementów — zaczynały się od wniosków, po których następowało ich uzasadnienie, czyli właściwa treść opinii. W kolejnych czterech formułując opinię pracownicy RODK skupili się na mediacji między uczestnikami a wnioskodawcami i praktycznie pominęli właściwe badanie na rzecz skutecznego porozumienia „stron”. Trzy następne opinie wyróżniały się pod względem szczegółowości i głębokości analizy sytuacji rodzinnej i psychologicznej badanych (można by w tym miejscu wyrazić żal, że to jedynie 3 na 85). Ostatnia, ale na szczęście tylko jedna, wyróżniała się negatywnie — napisana była bardzo niestarannie pod względem stylistycznym i ortograficznym. Do tego stopnia, że czytając ją, momentami trudno było uchwycić i śledzić myśl jej autorów.

Żeby móc merytorycznie ocenić rzetelność prowadzonych przez pracowników RODK badań i prezentowanych przez nich wyników, w opiniach powinny znaleźć się informacje o procesie badania. Byłyby to takie dane, jak: liczba osób uczestniczących w badaniu jednocześnie, informacja o tym, kto był obecny w pokoju podczas badania (np. ilu było badaczy, czy byli obecni również stażyści lub rodzice dziecka), jakie były warunki zewnętrzne badania i czy mogły wpływać na jego przebieg (np. jak wy-

glądał pokój), czy przebieg badania był nagrywany lub protokolowany i czy nagrania lub protokoły zostały wykorzystane przy analizie wyników, ile trwało badanie, czy było przerywane, jak badani reagowali na określone testy i techniki (czy np. podeszli do nich rzetelnie). Prezentowane wyniki powinny być również lepiej odzwierciedlone we właściwych wynikach surowych. Znaczyłoby to, że np. ustalenie dotyczące typu osobowości bądź poziomu inteligencji badanego powinno znaleźć poparcie w zaprezentowaniu wyniku określonego testu. Zapewniłoby to możliwość sprawdzenia, czy psychologzy i pedagodzy rzeczywiście przeprowadzili określony test, czy też np. wnioskuje o inteligencji czy osobowości tylko na podstawie obserwacji (co pozwoliłoby ocenić sądowi charakter takich ustaleń). Niestety przytaczane w pierwszym punkcie tej pracy rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości nie określiło wyraźnie takich wymogów wobec opinii RODK. Sami pracownicy RODK również w pisanych przez siebie opiniach nie podejmowali takiej dodatkowej pracy i nie wypełniali przedstawionych wyżej postulatów. Z tego powodu merytoryczna strona badań i wyciąganych na jej podstawie wniosków nie mogła zostać oceniona.

3. TEZY DOWODOWE SĄDU

Sąd w każdym analizowanym przypadku formułował wobec opinii RODK swoje tezy dowodowe, czyli swoiste pytania kierowane do pracowników ośrodka, na które oczekiwano odpowiedzi w opinii. Szczegółowe rodzaje tych pytań i procent spraw, w których one występowały, przedstawia tabela 3. Ponieważ sądy mogły zadać kilka takich pytań jednocześnie, liczby nie sumują się do 100%.

Najczęściej pytania sądu dotyczyły ustalenia więzi emocjonalnych łączących wnioskodawców z dziećmi, co nie dziwi ze względu na kluczowy charakter takiej informacji dla rozstrzygnięcia o potrzebie lub braku potrzeby ustalania kontaktów między danymi osobami. Następne pytanie, równie często pojawiające się w tezach dowodowych sądu co pierwsze, może już budzić pewne wątpliwości. Czy sąd powinien wprost formułować wobec rodzinnego ośrodka wnioski o ustalenie rozstrzygnięcia, jakie on sam powinien podjąć w sprawie, czyli czy ma kontakty ustalić, czy nie i jeżeli tak, to jakie? Czy to nie właśnie sąd jest od tego, by, biorąc pod uwagę m.in. ustalenia opinii RODK, rozstrzygać w sprawie? Czy powinien on tak łatwo cedować odpowiedzialność za tę decyzję na

Tabela 3. Formułowane przez sąd tezy dowodowe — pytania sądu

Rodzaje pytań sądu	Liczba spraw	Procent
Prośba o ustalenie więzi emocjonalnych między wnioskodawcami a dziećmi	61	71,8
Prośba o podanie rozwiązania sprawy	60	70,6
Pytanie, czy ustalenie kontaktów jest wskazane/zgodne z dobrem dziecka	49	57,6
Prośba o ustalenie opinii dzieci w sprawie	10	11,8
Pytanie, czy istnieją przeciwwskazania do kontaktów	8	9,4
Prośba o ocenę dotychczas przebiegających kontaktów wnioskodawców z dziećmi	8	9,4
Prośba o ustalenie sytuacji opiekuńczo-wychowawczej dzieci	7	8,2
Prośba o przeprowadzenie mediacji rodzinnych	7	8,2
Pytanie o predyspozycje wychowawcze wnioskodawców	5	5,9
Prośba o przeprowadzenie konkretnego badania osobopoznawczego, np. stopnia rozwoju dziecka	6	7,1
Prośba o ustalenie, czy dziecko było manipulowane przez inne osoby w swoim deklarowanym stosunku do wnioskodawców	4	4,7
Inne	9	10,6

Źródło: Opracowanie własne.

rodzinny ośrodek i jego pracowników? Oczywiście można stwierdzić, że właśnie wyznacznikiem mądrości sądu może być jego umiejętność zawierania ekspertom w sprawie wychowania, jakimi bez wątpienia powinni być pracownicy RODK. Z tych też powodów nie jest to łatwa do jednoznacznego rozstrzygnięcia kwestia. Podobne wątpliwości może budzić również pytanie o to, czy ustalenie kontaktów jest wskazane bądź nie, gdyż jest to jednocześnie prośba o wskazanie sugerowanego przez pracowników ośrodka rozwiązania sprawy. Kolejne, rzadziej już pojawiające się pytania o konkretne problemy i konkretne ustalenia oraz próby o określone działania nie budzą już takich wątpliwości.

Dziewięć innych pytań wyszczególnionych w tabeli 3 to w trzech przypadkach próby dotyczące ustalenia rozstrzygnięcia w sferze władzy rodzicielskiej rodziców lub opiekunów dzieci oraz pojedyncze pytania o: możliwość ustalenia kontaktów pośrednich między wnioskodawcą a dzieckiem, motywy uczestników postępowania, motywy wnioskodaw-

ców, prognozy na przyszłość sytuacji rodzinnej dziecka, relacje wnioskodawców z uczestniczką i przyczyny sugerowanego rozwiązania.

Ogółem w analizowanych sprawach sądy formułowały od jednego do pięciu pojedynczych pytań zaklasyfikowanych do rodzajów przedstawionych w tabeli 3 (oczywiście różne sądy w różny sposób formułowały konkretne pytania i niekiedy pytanie o określoną kwestię mogło gramatycznie stanowić nawet kilka zdań pytających, jednak po sklasyfikowaniu ich wszystkich uzyskałem taką liczbę poszczególnych zagadnień). Szczegółowy rozkład liczby tych pytań przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Liczba sformułowanych przez sąd tez dowodowych — pytań sądu

Liczba pytań sądu	Liczba spraw	Procent
1 pytanie	5	5,9
2 pytania	30	35,3
3 pytania	30	35,3
4 pytania	14	16,5
5 pytań	6	7,1
łącznie	85	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

W przeważającej liczbie przypadków rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne odpowiedziały na wszystkie pytania sądu (76 spraw — prawie 90% wszystkich). Jedynie w dziewięciu przypadkach RODK dał niepełną odpowiedź (w trzech nie przeprowadził mediacji, o którą sąd wnioskował, w sześciu nie odpowiedział na wszystkie szczegółowe pytania sądu).

W piętnastu opiniach (18% wszystkich) rodzinne ośrodki wyszły poza zleczone przez sądy zadania, w czternastu przez przeprowadzenie mediacji rodzinnej, o którą nie było wniosku, i w jednym przypadku przez przeprowadzenie badań psychiatrycznych dziecka, o które sąd nie wnioskował.

4. UCZESTNICZY BADANIA

Pomocniczym elementem niniejszych analiz jest charakterystyka osób badanych przez RODK przy sporządzaniu opinii, czyli osób będących

uczestnikami postępowania o ustalenie kontaktów. Osoby te to dzieci i strony, czyli wnioskodawcy (osoby, z którymi miałyby zostać ustalone kontakty) i uczestnicy (rodzice lub opiekunowie dziecka).

4.1. WNIOSKODAWCY

We wszystkich analizowanych sprawach o ustalenie kontaktów dzieci z osobami innymi niż rodzice wnioskodawcami, a więc tymi „osobami innymi niż rodzice”, z którymi miałyby zostać ustalone kontakty, byli krewni dzieci. Wyprzedzając szczegółowe dane, które przedstawia tabela 5, trzeba powiedzieć, że byli to praktycznie wyłącznie dziadkowie dzieci (ponad 95% spraw).

Tabela 5. Osoby wnioskujące o ustalenie kontaktów z dziećmi

Wnioskodawcy	Liczba spraw	Procent
Dziadkowie ojczyści	32	37,6
Dziadkowie macierzyści	10	11,8
Babcia ojczysta	22	25,9
Babcia macierzysta	9	10,6
Dziadek ojczysty	3	3,5
Dziadek macierzysty	1	1,2
Dziadkowie ojczyści oraz inny krewny	4	4,7
Inny krewny	4	4,7
Łącznie	85	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

W ośmiu przypadkach, gdy bądź to łącznie z dziadkami ojczystymi dziecka, bądź samodzielnie, o kontakty wnioskowali inni krewny, byli to: brat, siostra, ciotka oraz ojciec dziecka wspólnie ze swoimi rodzicami — dziadkami.

4.2. DZIECI

Ogółem w analizowanych opiniach zostało zbadanych 109 dzieci. W 67 sprawach (prawie 80% przypadków) badane było tylko jedno dziecko, w kolejnych 13 sprawach (15% przypadków) było to dwoje dzieci. Kontakty ustalane z trojgiem dzieci były jedynie w 4 sprawach, z czworgiem tylko w jednej (łącznie trochę ponad 5% przypadków). W ankiecie

uwzględniłem możliwość zebrania danych jedynie o dwojgu najstarszych dzieci, dlatego też do szczegółowych analiz weszło nie weszło sześcioro dzieci. Założyłem, że nie różniłyby się one nadmiernie od 103, co do których zebrałem dane.

46 spośród 103 dzieci to dziewczynki (niecałe 45%), pozostałe 57 (55%) to chłopcy. Wiek dzieci w dniu badania waha się od roku i poniżej do lat 16. Zarówno średnia, jak i mediana wieku dla wszystkich dzieci wynosi 6 lat. Sytuacja prawna tych dzieci nie była jednorodna, szczegółowo przedstawiam ją w tabeli 6. W przypadku czworga dzieci na postawie akt nie udało się jednoznacznie ustalić tej charakterystyki.

Tabela 6. Sytuacja prawna dzieci

Rodzaj sytuacji prawnej	Liczba spraw	Procent
Pełna władza rodzicielska obojga rodziców	23	23,2
Pełna władza rodzicielska matki, ojca ograniczona przez rozwód	29	29,4
Pełna władza rodzicielska matki, ojciec nieznany, zmarł lub pozbawiony władzy rodzicielskiej	18	18,2
Pełna władza rodzicielska ojca, matki ograniczona przez rozwód	3	3,0
Pełna władza rodzicielska ojca, matka zmarła lub pozbawiona władzy rodzicielskiej	16	16,2
Władza rodziców ograniczona przez ustanowienie rodziny zastępczej lub umieszczenie w placówce	3	3,0
Władza rodziców ograniczona przez ustanowienie dla rodziny kuratora	4	4,0
Inna sytuacja	3	3,0
Łącznie	99	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

Pod kategorią „inna sytuacja” kryją się trzy przypadki. W pierwszym z nich pełna władza rodzicielska należała do ojca dziecka i brak było danych co do matki dziecka. W drugim również pełną władzę rodzicielską sprawował ojciec, a matka miała władzę zawieszoną będąc dożywotnio pozbawioną wolności za zabójstwo. W trzecim przypadku obydwój rodzice byli jeszcze małoletni i zarówno dla dziecka, jak i dla jego matki była ustanowiona rodzina zastępcza w osobie prababki dziecka.

Wcześniejsze kontakty wnioskodawców z dziećmi, z którymi chcieli je sędowo uregulować, przedstawia tabela 7. Co do trojga dzieci tych danych nie udało się ustalić i tabela przedstawia wyniki jedynie dla pozostałych stu. Jak widać, wnioskodawcy najczęściej mieli uprzednio kontakt z tymi dziećmi albo praktycznie codzienny (w przypadku wspólnego zamieszkiwania w jednym domu), albo przynajmniej częsty i systematyczny (łącznie 75%).

Tabela 7. Wcześniejsze kontakty wnioskodawców z dziećmi

Rodzaj kontaktu	Liczba spraw	Procent
Wspólne mieszkanie przez minimum trzy miesiące	38	38,0
Systematyczne spotkania minimum raz w miesiącu	37	37,0
Jedynie okazjonalne spotkania	12	12,0
Dziecko było za małe na kontakty i brak kontaktów	13	13,0
Łącznie	100	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

Z wcześniejszymi kontaktami dzieci z wnioskodawcami w dużym stopniu łączy się ich wzajemny emocjonalny stosunek. Charakterystyka ta stanowiła podstawę każdej opinii RODK w analizowanych sprawach, dlatego też można ją było ustalić we wszystkich przypadkach. Wszyscy wnioskodawcy praktyczne z definicji charakteryzowali swój stosunek do dzieci, z którymi chcieli sądowego uregulowania kontaktów jako pozytywny. Stosunek samych dzieci prezentuje tabela 8. Nie jest on już tak jednorodny jak stosunek wnioskodawców. Jedynie blisko połowa dzieci określa go jako pozytywny. Ostatnia kategoria w tabelach 7 i 8 może być trochę myląca — oczywiście nawet dopiero co urodzone dziecko może mieć kontakt z inną osobą, ale w kontekście tworzenia się wzajemnej emocjonalnej relacji zrezygnowałem ze szczegółowego opisu takiego nieświadomego i niebudującego dwustronnej relacji kontaktu dzieci w wieku do roku.

W toku psychologiczno-pedagogicznych badań przeprowadzanych przez RODK dla analizowanych opinii ustalono, że czternaścioro dzieci (13,6% spośród 103) było, mniej lub bardziej świadomie, negatywnie nastawianych do wnioskodawców przez swoich rodziców lub opiekunów. Na pewno zawsze postawy rodzica lub innej najbardziej znaczącej dla dziecka osoby w dużym stopniu kształtują postawy dziecka. Dzieje

Tabela 8. Emocjonalny stosunek dzieci do wnioskodawców

Rodzaj stosunku	Liczba spraw	Procent
Pozytywny	49	47,6
Ambiwalentny	14	13,6
Negatywny	27	26,2
Dziecko było za małe na kontakty i brak kontaktów	13	12,6
łącznie	103	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

się tak również w przypadku stosunku do innych, konkretnych osób. Rodzic nie musi przecież nawet wprost mówić „ta babcia jest zła i chce Cię ode mnie zabrać, a tego przecież nie chcemy”. Wystarczy jego mowa ciała, a dziecko i tak już wszystko zrozumie.

4.3. UCZESTNICZY

Uczestnicy postępowania, a więc tzw. druga strona, to osoby, z którymi przebywały dzieci, czyli ich rodzice albo opiekunowie. Szczegółowo osoby te zostały przedstawione w tabeli 9.

Tabela 9. Uczestnicy postępowania o ustalenie kontaktów z dziećmi

Uczestnicy	Liczba spraw	Procent
Samotna matka	46	54,1
Matka w nowym małżeństwie, konkubinacie	15	17,6
Samotny ojciec	16	18,8
Ojciec w nowym małżeństwie, konkubinacie	2	2,4
Rodzina zastępcza	3	3,5
Rodzice będący małżonkami	3	3,5
łącznie	85	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

Jak widać, jedynie w trzech przypadkach nie był to przynajmniej jeden z rodziców dziecka. Jednak podobnie tylko w trzech przypadkach byli to obydwój rodzice dziecka będący nadal małżeństwem. W pozostałych przypadkach byli to ojciec lub matka wychowujący dziecko

samotnie lub w nowej, zrekonstruowanej rodzinie. Dotknięcie problemem rozwodu, rozpadu konkubinatu lub śmierci jednego z rodziców jest bardzo charakterystyczne dla rodzin z analizowanych spraw. Nie powinno to dziwić — o sądowe ustalenie kontaktów zwracają się do sądu osoby, których kontakty z dziećmi zostały w jakiś sposób zaburzone, a wymienione wyżej zdarzenia mogą często prowadzić do takich zaburzeń.

Ponieważ to uczestnicy postępowania we wszystkich przypadkach sprawowali opiekę nad dziećmi, z którymi miałyby zostać ustalone kontakty, więc ich charakterystyka stanowi zarazem opis środowiska wychowawczego małoletnich. Jak już zostało to powiedziane, środowisko to stanowiły głównie rodziny rozbite lub zrekonstruowane. Szczegółowo procentowy udział różnych przejawów traumy rozbijającej rodzinę przedstawiam w tabeli 10. Określone problemy mogły ze sobą współwystępować lub w ogóle nie występować, dlatego liczby nie sumują się do 100%.

Tabela 10. Problemy, które wystąpiły w rodzinach dzieci

Problem	Liczba spraw	Procent
Rozwód, separacja, rozpad konkubinatu	49	57,6
Śmierć rodzica	20	23,5
Porzucenie przez rodzica	6	7,1
Inne	6	7,1

Źródło: Opracowanie własne.

Inne problemy to: poważne błędy wychowawcze rodziców, ich nadopiekuńczość, przebywanie w więzieniu oraz choroba psychiczna.

5. TREŚĆ OPINII

Analizę właściwej treści opinii warto zacząć od pytania o to, kto ją sporządził i tym samym, kto przeprowadzał badanie. Osobami tymi są zawsze dwaj pracownicy pedagogiczni ośrodka oraz czasem zatrudnieni w ośrodku lekarze. Pracownikami pedagogicznymi RODK mogą być jedynie psycholodzy i pedagodzy. We wszystkich 85 analizowanych przypadkach w sporządzaniu opinii uczestniczył przynajmniej jeden psycholog. W 61 z nich (72%) drugim autorem opinii był pedagog, w pozostałych

24 (28%) drugi psycholog. 10 opinii (12% wszystkich) o wyniki swoich badań opinię uzupełnili lekarze. Sześciu z nich było pediatrami, jeden psychiatrą, ostatni nie miał specjalizacji. Mimo omawianego już w pkt 2 braku określenia w jednej z opinii źródeł jej ustaleń należy uznać, że pracownicy RODK we wszystkich przypadkach swoje ustalenia opierali na badaniu psychologiczno-pedagogicznym i analizie (lekturze) przesłanych im akt sprawy. Inne źródła ustaleń opinii to w czterech przypadkach (niecałe 5% wszystkich) poprzednio wydane przez ten sam RODK opinie dotyczące badanej rodziny oraz w trzech przypadkach (3,5% wszystkich) analiza dokumentacji szkolnej dziecka. Pozostałe, pojedynczo występujące źródła ustaleń to: informacje od pedagoga szkolnego i niebadanych członków rodziny oraz sprawozdania sądowe kuratora z przeprowadzonego wywiadu u rodziny i realizacji dotychczasowych, ustalonych przez sąd, kontaktów dziecka z wnioskodawcami.

Kolejnym problemem były techniki zastosowane w badaniu psychologiczno-pedagogicznym. Jak już pisałem, w ośmiu opiniach nie zostały one wymienione, dlatego w tabeli 11, charakteryzującej częstotliwość wykorzystywania określonych technik, prezentowane dane odnoszą się jedynie do pozostałych 77 opinii.

Poza technikami wymienionymi w poniższej tabeli dodatkowo w ośmiu opiniach (10% wszystkich) zastosowano technikę pisemnej wypowiedzi na zadany temat, czyli tzw. wypracowania. W pojedynczych opiniach występowały również inne techniki z wyszczególnionych poniżej grup:

- inne testy projekcyjne: „Test Zaczarowana Rodzina” wg Sulestrowskiej, „Test F. Goodenough — Narysuj człowieka”, „Test Piramid Barwnych”, „Test — Dom-drzewo-człowiek — J. Bucka”, „CAT”, „Test Moja Rodzina”, „Mapa Rodziny”, „Test — Mój mąż jako ojciec, moja matka jako żona — wg Dysputa”;

- testy więzi w rodzinie: „Ankieta Jakim Jestem Rodzicem”, „PCR”, „Kwestionariusz E. Litmanna”;

- testy osobowości i poszczególnych cech: „NEO-FFI”, „Kwestionariusz Woodworth-Martens” (prawdopodobnie chodzi o kwestionariusz Woodwortha), „Kwestionariusz Dobrochny Wójcik”, „Test Steina”, „Test samooceny”.

Dodatkowo występowały też pojedyncze badania poziomu rozwojowego dziecka: próby rozwojowe, „Skala dojrzałości społecznej Edgara A. Dolla” i „Test Słownikowy J. Konopnickiego”. O sześciu pozostałych, wymienianych w pojedynczych analizowanych opiniach metodach nie

Tabela 11. Techniki badawcze zastosowane w badaniu psychologiczno-pedagogicznym

Techniki badawcze	Liczba spraw	Procent
Główne		
Rozmowa i rozmowa diagnostyczna	72	92,3
Obserwacja	71	91,0
Wywiad i wywiad kliniczny	57	73,1
Rysunki i nieopisane dokładniej rysunki projekcyjne	42	53,8
Projekcyjne techniki zdań niedokończonych		
Test Niedokończonych Zdań Rottera	15	19,2
Próba Zdań Niedokończonych Żelazowskiej	6	7,7
Test uzupełniania zdań Sacksa i Sidneya	5	6,4
Seria zdań niedokończonych Hessa i Handela	2	2,6
Test zdań niedokończonych wg Kostrzewskiego	2	2,6
Test Niedokończone Opowiadanie Thomasa	2	2,6
Inne testy projekcyjne		
Test „Drzewo” C. Kocha	11	14,1
Test „Dwóch Domków” Szyryńskiego	6	7,7
Test Jawnego Niepokoju „Jaki Jesteś” Skrzypek i Chojnowskiego	6	7,7
Test „Rysunek Rodziny” Cormana	4	4,7
Test „Film” R. Gille’a	3	3,8
Test „Drzewo Przeżyć”	3	3,8
Test kolorów M. Luschera	2	2,6
Testy więzi w rodzinie		
Kwestionariusz postaw rodzicielskich M. Ziemskiej	22	28,2
Test Stosunków Rodzinnych J. Anthony i E. Bene	7	9,0
Skala Ustosunkowań Interpersonalnych J. Stanika	4	5,1
Skala postaw rodzicielskich M. Plopy	3	3,8
Testy osobowości		
Kwestionariusz osobowości Eysencka	13	16,7
Kwestionariusz osobowości w opracowaniu Sanockiego	5	6,4
Testy inteligencji		
Krótką Skala Inteligencji Chojnowskiego	3	3,8
Test Ravena	2	2,6

Źródło: Opracowanie własne.

udało mi się znaleźć żadnych szczegółowych informacji, dlatego też podaję je na końcu, nie przyporządkowując do żadnej grupy: „arkusz samopisu”, „HTR”, „bajki Despert”, „Test — Misie wg Pęskiej”, „Moja Drabina Życzeń”, „Najpiękniejszy Dzień w Moim Życiu”. Prawdopodobnie cztery ostatnie to również testy projekcyjne.

Jak widać, tylko niewielka część technik jest przez pracowników RODK wykorzystywana często. Pozostała, znacznie liczniejsza grupa to testy stosowane bardzo sporadycznie, nieraz tak mało znane, że nie udało mi się znaleźć o nich żadnych informacji.

Łącznie we wszystkich opiniach zastosowano od dwóch do dwunastu różnych technik; średnia, mediana i dominanta liczby technik wynoszą pięć. Wynik ten należy uznać za całkiem dobry, różnorodność i wielość stosowanych przy badaniu narzędzi pozwala uzyskać głębszy i bardziej obiektywny wynik. Dwie techniki to raczej za mało, ale już pięć dobrze wykorzystanych umożliwi w miarę wielostronne spojrzenie.

Badanie przed rodzinnym ośrodkiem diagnostyczno-konsultacyjnym zawsze składa się z mniej lub bardziej kierowanej rozmowy i w większości przypadków z innych psychologiczno-pedagogicznych testów. Chociaż, jak pokazuje tabela 11, nie w każdej opinii jako wykorzystana technika pojawia się rozmowa (czy inaczej rozmowa kierowana, psychologiczna lub diagnostyczna), to należy uznać, że tę podstawową metodę stosują wszyscy pracownicy RODK (tylko prawdopodobnie nie wszyscy uznają ją za osobną technikę). Drugą pod względem częstotliwości wymienianą techniką jest obserwacja zachowań uczestników badania w trakcie ich pobytu na terenie RODK. Podobnie jak poprzednią, tak i tę należy uznać za oczywistą dla takiego badania i mniej lub bardziej świadomie stosowaną w każdym przypadku. Nie sposób wyobrazić sobie nawet zwykłej bezpośredniej rozmowy, w której nie byłoby elementów obserwowania zachowania interlokutora, nie mówiąc już o sytuacji, w której o naszym rozmówcy mamy wydać opinię. Następną techniką to wywiad lub wywiad kliniczny. Metodę tę nawet psychologowi trudno jest czasem odróżnić od rozmowy kierowanej lub diagnostycznej i prawdopodobnie jej elementy występują w każdym badaniu przed rodzinnym ośrodkiem. Jednak pracownicy pedagogiczni RODK wymienili ją jako zastosowaną przy sporządzaniu 73% analizowanych opinii. Ostatnią z głównych technik były rysunki dowolne i na zadany temat oraz niewyszczególnione konkretnie rysunki projekcyjne. Jeżeliby poszerzyć tę kategorię o wymieniane już rzadziej takie szczególne rodzaje rysunków projekcyjnych jak

np. test „Drzewo”, „Rysunek Rodziny” czy „Narysuj człowieka”, to wyraźnie widać, że w większości opinii ta metoda została wykorzystana.

O wiele rzadziej wśród wymienianych technik pojawiają się takie metody projekcyjne jak testy zdań niedokończonych oraz bardziej zobiektywizowane kwestionariusze badające więzi w rodzinie, osobowość, inteligencję czy poziom rozwojowy. Rzetelnie stosowane testy projekcyjne mogą dać bardzo ważne informacje np. o ukrywanych emocjach i postawach uczestników badania, jednak ich wyniki powinny być kontrolowane przez zastosowanie innych, ustrukturyzowanych i zobiektywizowanych metod. Dlatego też dziwi trochę zastosowanie kwestionariuszowych technik badania więzi w rodzinach jedynie w niecałej połowie analizowanych opinii (w końcu to właśnie ustalenie tych więzi, jak to już zostało powiedziane, powinno być centralnym punktem każdej z nich). Można jednak podejrzewać, że często nie stosowano takich technik ze względu na wiek dziecka (połowa z nich nie przekroczyła 6 lat, a techniki te wymagają umiejętności czytania i określonej dojrzałości psychicznej). Istotne byłoby również większe ujednoczenie technik stosowanych, bądź co bądź, w stosunkowo podobnych we wszystkich przypadkach celach (choćby sformułowanych w analizowanych wcześniej tezach dowodowych sądu).

Całościową ocenę realizacji badań rodzinnego ośrodka, a więc wykorzystania wyżej opisywanych technik, przedstawia tabela 12. Są to dane jedynie dla 82 opinii, gdyż w trzech przypadkach nie mogłem całościowo ocenić takiego badania. Było to spowodowane brakiem jakichkolwiek odniesień do źródeł przedstawianych przez pracowników RODK w opinii ustaleń.

Tabela 12. Ocena realizacji badań psychologiczno-pedagogicznych przez RODK

Ocena	Liczba spraw	Procent
Przedstawione jedynie wnioski z rozmów i obserwacji	39	45,9
Przedstawione także opisowe wnioski z zastosowania dodatkowych technik badawczych	37	43,5
Przedstawione także szczegółowe wyniki zastosowanych dodatkowych technik badawczych	6	7,1
łącznie	82	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

Wymienione w tabeli kategorie oceny są stopniowalne, a więc wszystkie 82 opinie zawierały wnioski z rozmów z uczestnikami badania i ich obserwacji na terenie ośrodka. 43 z nich (37 + 6) dodatkowo w sposób ogólny i opisowy prezentowały wyniki innych zastosowanych technik badawczych. Spośród nich ostatnie 6 zawierało również szczegółowe wyniki tych technik i przedstawiało dokładny sposób ich zastosowania. Podstawowym zarzutem, jaki można by postawić analizowanym opiniom, jest więc słabe wykorzystanie innych technik niż rozmowy i obserwacje, a przynajmniej nieprzedstawianie wprost uzyskanych dzięki nim wyników (mimo wymieniania takich dodatkowych technik jako wykorzystanych w badaniu). Jak widać z tabeli 12, tworzący opinie pracownicy RODK bardzo sporadycznie prezentowali swoje ustalenia, powołując się jednocześnie na ich źródła w konkretnych wynikach konkretnych technik. Częściej jedynie ogólnie powoływali się na stosowane testy, przez co można wysnuć przypuszczenie, że ich ustalenia prawie w połowie przypadków opierają się jedynie na dwóch najczęściej stosowanych metodach.

6. ROZSTRZYGNIĘCIE

Ostateczne rozstrzygnięcia wydane w analizowanych sprawach przedstawia tabela 13.

Tabela 13. Ostateczne rozstrzygnięcia

Rozstrzygnięcie	Liczba spraw	Procent
Ustalenie kontaktów bezpośrednich	46	54,1
Oddalenie wniosku	15	17,6
Uгода — ustalenie kontaktów	18	21,2
Cofnięcie wniosku	4	4,7
Ustalenie kontaktów pośrednich	2	2,4
Łącznie	85	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

Większość spraw zakończyła się zgodnie z wolą wnioskodawców, jedynie 17 z ostatecznych orzeczeń, czyli 20%, oddalało wnioski o usta-

lenie kontaktów lub ustalało kontakty pośrednie, a więc niebędące do końca po myśli osób wnioskujących.

Sugestie RODK co to tychże rozstrzygnięć przedstawiłem w tabeli 14. Prezentuje ona dane dla 83 spraw — w dwóch pozostałych rodzinnych ośrodek nie wysunął jednoznacznej sugestii. Kategoria trzecia — ugoda osiągnięta przed pracownikami RODK — nie jest oczywiście sugestią ośrodka *sensu stricto*, ale obrazuje, ile z późniejszych ugodych zakończeń postępowania sądowego zostało osiągniętych dzięki przeprowadzonym tam mediacjom.

Tabela 14. Rozwiązanie sprawy sugerowane przez RODK

Sugestie RODK	Liczba spraw	Procent
Ustalenie kontaktów bezpośrednich	54	65,1
Oddalenie wniosku	18	21,7
Ugoda osiągnięta przed pracownikami RODK	10	12,0
Ustalenie kontaktów pośrednich	1	1,2
łącznie	83	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

W celu zaprezentowania zgodności wyrażonych w opiniach rodzinnych ośrodków sugestii, jak powinny zostać rozstrzygnięte sprawy o ustalenie kontaktów i ich rozstrzygnięć, posłużyłem się tabelą krzyżową (tab. 15). Przedstawia ona rozkład liczebności w określonych, prezentowanych wyżej, kategoriach rozstrzygnięć i sugestii.

Małe liczby w większości komórek (80% z nich ma liczebność oczekiwaną mniejszą niż 5) nie pozwalają posłużyć się miarą χ^2 i opartymi na niej wskaźnikami dla określenia wartości korelacji tych zmiennych. Jednak obliczona dla tego rozkładu Lamba Goodmana i Kruskala²⁵ daje przyzwoity rezultat — 0,436 na poziomie istotności 0,01 (dla zgodnego

²⁵Jest to miara redukcji błędów przewidywania rozkładu wartości zmiennej zależnej na podstawie zmiennej niezależnej. Określa ona, o jaki procent można zmniejszyć błąd przewidywania wartości zmiennej zależnej, jeżeli używa się do tego dominanty zmiennej niezależnej. Przyjmuje ona wartość od 0 do 1. 0 oznacza brak jakiegokolwiek związku między zmiennymi, gdyż błąd przewidywania rozkładu zmiennej zależnej na podstawie zmiennej niezależnej jest identyczny z błędem zwykłego losowego przewidywania. 1 oznacza pełny związek, czyli 100-proc. redukcję błędów przewidywania losowego. Por. np. J. Górniak, J. Machnicki, *Pierwsze kroki w analizie danych*, SPSS Polska, Kraków 2004, s. 187–190.

Tabela 15. Rozkład liczbowy zgodności sugestii RODK z ostatecznymi rozstrzygnięciami w analizowanych sprawach

Rozstrzygnięcie w sprawie	Sugestie RODK					ogółem
	ustalenie kontaktów bezpośrednich	oddalenie wniosku	ugoda przed RODK	ustalenie kontaktów pośrednich	brak sugestii	
Ustalenie kontaktów bezpośrednich	40	3	3	0	0	46
Oddalenie wniosku	0	13	0	0	2	15
Ugoda	11	0	7	0	0	18
Cofnięcie wniosku	2	2	0	0	0	4
Ustalenie kontaktów pośrednich	1	0	0	1	0	2
Ogółem	54	18	10	1	2	85

Źródło: Opracowanie własne.

z logiką ustalenia, że to rozstrzygnięcie w sprawie jest zmienną zależną, gdyby uznać je za zmienną niezależną — miara ta spada do 0,419). Oznacza on istotną korelację rozkładów tych dwóch zmiennych. Do podobnych konkluzji można też dojść bez obliczania statystyk — już na pierwszy rzut oka widać tę zgodność. Kiedy RODK postulował ustalenie kontaktów, sąd ani razu nie oddalił wniosku, a jedynie w jednym przypadku zdecydował się na ustalenie kontaktów pośrednich. W 40 na 54 takich sytuacji sądy wydały orzeczenie w pełni zgodne z sugestią ośrodka. Kolejne jedenaście przypadków to ugodowe zakończenie postępowania (przy ustaleniu określonej formy kontaktów, a więc również zgodnie z postulatami RODK). Nie znając intencji, jakie kierowały osobami, które w dwóch sprawach cofnęły swój wniosek przed zapadnięciem sądowego rozstrzygnięcia, można jedynie przypuszczać, że było to związane z pozasądowym porozumieniem się stron co do formy kontaktów. Spośród 18 spraw, w których RODK postulował, by nie ustalać kontaktów, a więc by oddalić wniosek, jedynie w trzech przypadkach sądy wydały orzeczenia o przeciwnej treści, kontakty te jednak ustalając. Podobnie jak w przypadku postulowania ustalenia kontaktów, tak i tutaj nie sposób jednoznacznie stwierdzić, jakimi intencjami kierowali się wnioskodawcy, cofając swoje wnioski. Można jedynie przypuszczać,

że po nieprzychylniej dla nich opinii RODK nie widzieli już możliwości pomyślnego rozstrzygnięcia sprawy. Wszystkie sprawy, w których uczestnicy wypracowali dzięki mediacjom pracowników RODK ugodę ustalającą określoną formę kontaktów między dziećmi a wnioskodawcami, jak łatwo było przypuścić, skończyły się sądowym ustaleniem tychże kontaktów. W siedmiu przypadkach na podstawie powtórzonej przed sądem ustalonej ugody, w trzech — na podstawie orzeczenia sądu w pełni zgodnego z treścią takiego wcześniejszego porozumienia.

Tylko w jednym uzasadnieniu do orzeczenia sąd wprost stwierdza, że zdanie wyrażone w opinii było dla niego przesądzające przy podejmowaniu decyzji. Ponieważ uzasadnienia do orzeczeń były tylko w kilku analizowanych sprawach, nie dysponowałem odpowiednim materiałem do dokładnego zbadania kwestii wpływu sugestii wyrażonych w opinii na decyzję sądu. Można jedynie przypuszczać, że podobnie jak ten jeden sędzia mogli myśleć też inni sędziowie orzekający w analizowanych sprawach. Taki pogląd potwierdzałaby prezentowana wyżej zgodność rozstrzygnięć z sugestiami opinii.

PODSUMOWANIE

Analizowane opinie generalnie należy uznać za sporządzone bardzo rzetelnie i obiektywnie. Minimalne odstępstwa od wzoru opinii przedstawionego w załączniku do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 3 sierpnia 2001 r. nie powinny przysłaniać ich pozytywnego obrazu. Dużym problemem jest natomiast długie oczekiwanie sądu na sporządzenie opinii (średnio ponad trzy miesiące).

Można postulować uzupełnianie opinii o informacje na temat samego procesu badania i o szersze odniesienia ich ustaleń do surowych wyników poszczególnych narzędzi badawczych.

Tezy dowodowe sądów, czyli pytania, jakie sądy stawiały pracownikom RODK, najczęściej dotyczyły ustalenia więzi emocjonalnych łączących dzieci z osobami wnioskującymi o orzeczenie kontaktów z nimi oraz ustalenia najlepszego w sprawie rozwiązania.

Uczestnikami badania przed rodzinnym ośrodkiem byli wnioskodawcy (praktycznie wyłącznie dziadkowie dzieci), rodzice lub opiekunowie dzieci (najczęściej jedno z rodziców samotne po rozpadzie poprzedniego związku lub w nowym związku) i same małoletnie dzieci.

Analizowane opinie najczęściej były sporządzane przez psychologa i pedagoga. Udział badań lekarskich i innych źródeł ustaleń, poza analizą akt sprawy i badaniem psychologiczno-pedagogicznym, był w nich niewielki. W badaniach tych wykorzystano wiele technik badawczych, najczęściej kilka jednocześnie. Zwykle były to: rozmowa, obserwacja, wywiad, testy projekcyjne oraz rzadziej testy więzi w rodzinie i testy osobowości. Wykorzystanie tych technik w toku badań zostało określone jako średnie, w niemal połowie opinii badacze, prezentując wyniki, nie przedstawili odniesień do innych narzędzi niż rozmowa i obserwacja.

Rozstrzygnięcia w analizowanych sprawach najczęściej były zgodne z oczekiwaniami wnioskodawców, a więc ustalały ich kontakty z małoletnimi. W przeważającej liczbie przypadków rozstrzygnięcia te w pełni pokrywały się z sugestiami przedstawionymi przez RODK.